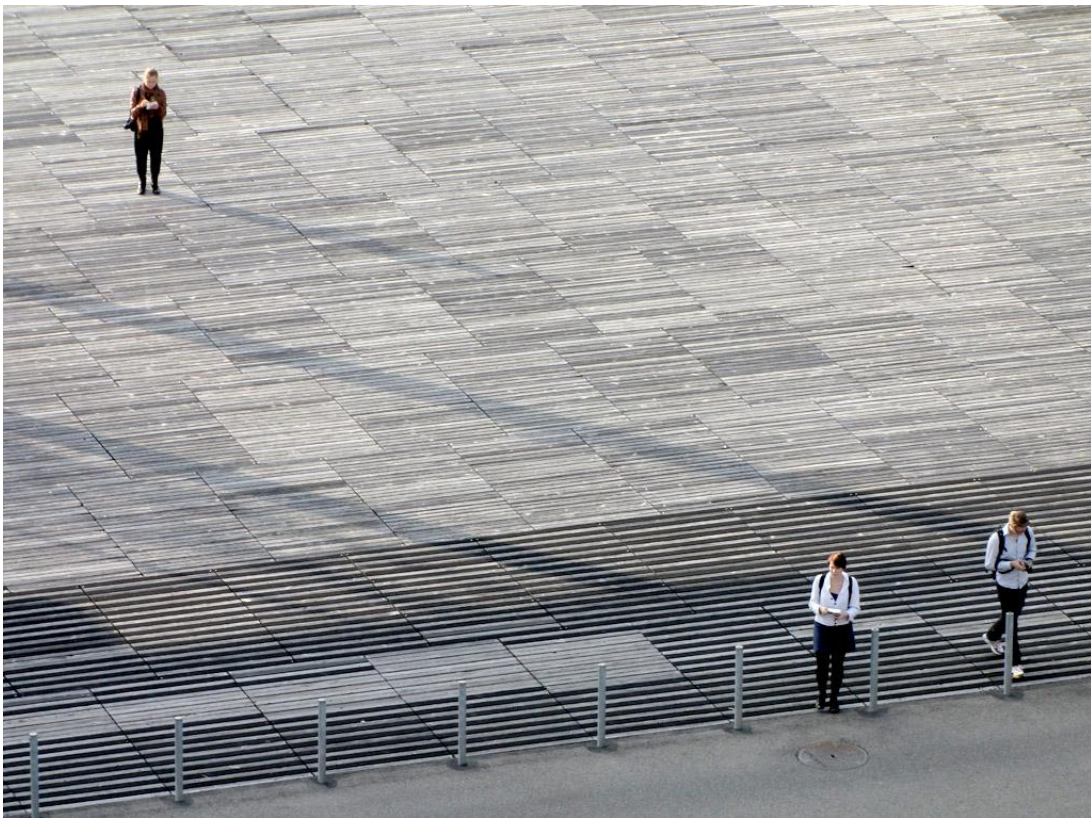

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU)
15 hp

Sveriges
lantbruksuniversitet

Meningsfulla möten? – Om integration i utemiljön

Stefan Lindberg

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp

Landskapsarkitektprogrammet

2010.03.26

SLU, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Program/Utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Examen: kandidatexamen

Titel (svensk): Meningsfulla möten? – Om integration i utemiljön

Titel (engelsk): Meaningful encounters? – On integration in outdoor public space

Ämne: landskapsarkitektur

Nyckelord: integration, immigrant, invandrare, utemiljö, möte, kontakt, planering, landskapsarkitektur, Allport, Coser

Författare: Stefan Lindberg

Handledare: Måns Norlin, område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Examinator: Mats Lieberg, område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Kurskod: EX0379

Kurstitel: Skriva om landskap

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grund C

Ort, månad år: Alnarp, april, 2010

Serie: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Foto framsidan: författaren

Sammandrag

Integrationspolitiska åtgärder har inte lyckats göra mångfald till något annat än att uppta samma yta. Människor med olika kulturella bakgrund delar fortfarande inte sina liv i någon större utsträckning. Försök inom planering och landskapsarkitektur att främja integration har huvudsakligen varit inriktade på strukturella åtgärder, såsom bostadsfördelning. När det gäller utemiljön utgår man ifrån att flyktiga möten utan kommunikation, i stil med att vägar möts, är oumbärliga för social integration i staden.

Huvudmålet med uppsatsen är att ifrågasätta detta antagande och det finns, som uppsatsen visar, litteratur som stödjer detta mål. Genom att titta på verk av Gordon Allport, Lewis Coser och några av deras efterföljare finner jag att kontakt mellan kulturer kräver mer komplex form av interaktion för att kunna reducera fördomar och generera tolerans och förståelse.

Med detta som bakgrund tittar jag närmare på hur immigranter som grupp kan ha annorlunda sätt att ta utemiljön i anspråk, baserat på kulturella bakgrunder, nationalitet och identitet som medlemmar av ett nytt samhälle, men även baserat på diskriminering och uteslutande. Dessa aspekter av det sociala livet kan i sin tur vara användbara i sökandet efter element och platser i utemiljön som främjar möten med verklig potential för interaktion och social integration.

Nyckelord: integration, immigrant, invandrare, utemiljö, möte, kontakt, planering, landskapsarkitektur, Allport, Coser

Abstract

Integration policies have failed to make diversity into anything more than occupying the same physical space. People of different cultural background still do not share their lives to any real extent. Attempts made within planning and landscape architecture to catalyze the integration process have mainly been focused on structural measures, such as residential policies. As for outdoor environments, non-verbal casual encounters in the shape of crossing paths are assumed to lie at the heart of urban social integration.

The aim of the thesis is to question this assumption and, as the thesis will show, there is literature supporting this aim. Looking at the works of Gordon Allport, Lewis Coser and some of their followers, I find intercultural contact to require more complex ways of interaction in order to reduce prejudice and to generate tolerance and understanding.

Drawing on these findings, I study how the immigrant community may have a different way of using outdoor environments, based on cultural and national backgrounds and identities as members of a new society, but also based on discrimination and exclusion. These aspects of social life may in turn be helpful in the search for outdoor elements and places, which foster encounters with true potential for interaction and social integration.

Förord och tack

Detta är inte den första uppsats som skrivits om integration vid SLU Alnarp. Närheten till Malmö med sina "165 nationaliteter" kan vara en av orsakerna. Vad jag hoppas att denna uppsats skall kunna tillföra är ett annorlunda perspektiv på själva utgångspunkterna för hur man diskuterar, planerar och utformar för integration.

Jag har fått stöd och goda råd av min handledare, Måns, och jag riktar ett stort tack till honom för att han hållit mig på rätt spår. Tack även till diskussionsgruppen med Carl-Magnus i spetsen, och till Hanne för hennes mycket goda kommentarer inför slutsporten. Sist men inte minst, tack till Florencia för att jag har fått "låna" hennes ämne och för hennes många turer åt mig till social- och beteendevetenskapliga biblioteket vid Lunds Universitet.

Malmö, 2010.03.26

Stefan Lindberg

Innehållsförteckning

SAMMANDRAG

ABSTRACT

FÖRORD OCH TACK

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	6
BAKGRUND OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
MÅL	7
SYFTE	7
MATERIAL OCH METOD.....	7
AVGRÄNSNINGAR OCH BEGREPP	8
DISPOSITION.....	9
1. IMMIGRATION OCH INTEGRATION.....	10
1.1 FÖRÄNDRAD POPULATION.....	10
1.1.1 <i>Migrationshistorisk bakgrund</i>	10
1.1.2 <i>Integration som samhällsfråga</i>	10
1.2 VAD INNEBÄR INTEGRATION INOM LANDSKAPSARKITEKTUR- OCH PLANERINGSYRKET?	11
2. MENINGSFULLA MÖTEN	13
2.1 KONTAKTHYPOTESIEN	14
2.1.1 <i>Diskussion</i>	17
2.2 KONFLIKTTEORIN.....	18
2.2.1 <i>Diskussion</i>	19
3. UTEMILJÖN SOM ARENA FÖR INTEGRATION	21
3.1 IMMIGRANTERS UPPLEVELSE OCH ANVÄNDNING AV UTEMILJÖN.....	21
3.1.1 <i>Kultur och livssituation påverkar</i>	21
3.1.2 <i>Exkluderande platser</i>	22
3.2 VIKTIGT ATT TRÄFFA NYA VÄNNER	24
4. AVSLUTANDE DISKUSSION.....	26
5. REFERENSER	29
5.1 ELEKTRONISKA KÄLLOR/INTERNET	29
5.2 TRYCKTA KÄLLOR	29

Inledning

"It has sometimes been held that merely by assembling people without regard for race, color, religion, or national origin, we can thereby destroy stereotypes and develop friendly attitudes. The case is not so simple."

–Gordon Willard Allport (1954, s.261)

Bakgrund och frågeställningar

Att vi lever i samhällen med många olika nationaliteter och kulturer är knappast en nyhet för någon. Det är inte heller någon nyhet att de flesta av oss sällan eller aldrig delar sina liv med människor ur en annan kultur än sin egen. Orsakerna är många och komplexa, medan åtgärderna har, med facit på hand, varit otillräckliga eller felriktade.

Ofta behandlas integration som en assimileringsspå, där fokus ligger på vad nya medborgare måste göra för att införlivas i värdlandets kultur. Ett färskt exempel på effekter av sådan politik är upploppen i förorterna till Paris i oktober 2005 (se t.ex. Haddad & Balz, 2006).

Inom de yrken där man utformar våra offentliga rum – med andra ord landskapsarkitektur, planering och arkitektur – är det min uppfattning att integration framför allt handlar om bostadspolitik, förbättrad kollektivtrafik eller andra strukturella faktorer och åtgärder. I de fall där det talas om utemiljön stöter man ofta på begrepp som *möten*, *mötesplatser* och *mångfald*, vilka nästan verkar ses som synonyma med integration. Jag undrar om sanningen verkligen är så enkel, att så länge vi delar samma yta så lever vi integrerat?

Jag ställer mig därför följande frågor:

Vilken form av möten och kontakt mellan människor försöker man främja i planeringen och utformningen av utemiljön?

Vilken effekt genererar dessa möten i form av tolerans, kunskap och reducering av fördomar?

Har immigranter som grupp ett annorlunda förhållningssätt till utemiljön, och hur kan det beaktas i skapandet av miljöer med potential för social integration?

Mål

Att diskutera hur man inom landskapsarkitektur och planering förhåller sig till integration och möten mellan människor, samt att ifrågasätta de positiva effekter av dessa möten som man verkar utgå ifrån.

Att med stöd i litteraturen visa aspekter av kontakt mellan människor som inte verkar beaktas i tillräcklig utsträckning.

Att finna eventuella skillnader i upplevelse och användning av den publika utemiljön mellan personer med utländsk bakgrund och personer från värdlandet. Min förhoppning är att sådana fynd skall kunna bredda vår kunskap om användningen av utemiljön.

Syfte

Att med hjälp av teorier och forskning från flera fält belysa ämnets mångfasetterade natur och därmed uppmuntra till ett vidare perspektiv och större samarbete mellan olika discipliner. Vidare vill jag uppmuntra till ett mer nyanserat språkbruk avseende ämnet.

Material och metod

Uppsatsen bygger i första hand på litteraturstudier och underlaget består till största delen av böcker och vetenskapliga artiklar. Särskild uppmärksamhet läggs på böckerna *The Nature of Prejudice* av Gordon W. Allport och *The Functions of Social Conflict* av Lewis A. Coser, då en djupare förståelse för teorierna i dessa böcker tillför frågeställningarna värdefulla dimensioner. Teorierna är inte formulerade specifikt med möten i utemiljön som utgångspunkt, vilket kan göra dem känsliga för feltolkning när de används i detta sammanhang. Mina litteratursökningar tyder dock på att liknande material, applicerat på ett utemiljöperspektiv, är fåtaligt.

Tidsramen för uppsatsen tillät inte egna ingående empiriska undersökningar om interkulturell interaktion i utemiljön. Intervjuer med yrkesverksamma landskapsarkitekter och planerare övervägdes, men jag ansåg att det inte skulle tillföra det underlag jag sökte. Istället har jag valt att studera ett par skriftliga exempel närmare för att kunna analysera språkbruket kring de begrepp jag är intresserad av.

Jag har bland vetenskapliga artiklar sökt undersökningar om hur immigranter utnyttjar utemiljön, men funnit att det finns begränsat underlag, vilket även kommenteras i den litteratur som jag har hittat. Särskilt svårfunna är undersökningar som behandlar miljöer som gator och torg i detta avseende, varför jag efterlyser sådant material.

Avgränsningar och begrepp

Denna uppsats har inte ett renodlat svenskt perspektiv på immigration och integration, men jämförelser och resonemang kommer till stor del att baseras på svenska exempel. Jag har valt att försöka begränsa övriga exempel till västeuropeiska situationer, då dessa länder (relativt resten av världen) har liknande kulturella och immigrationshistoriska bakgrunder. Skillnader finns självklart, men dem har jag försökt att ta hänsyn till i mitt urval av exempel.

Immigranter är heller ingen homogen grupp och stora kulturella skillnader återfinns mellan individer, etniska grupper och nationaliteter. Man kan även tänka sig att varje immigrants syn på sin nya omgivning påverkas av ålder, kön, hemland, tid i värdlandet, medborgerlig status etc.. Dessa skillnader har jag beaktat och jag uppmanar läsaren att göra likaså. Med detta i åtanke kan vi dock diskutera hur immigranter som grupp påverkas av och upplever den miljö som infödda personer är så vana vid.

Begreppet immigrant är inte väldefinierat och det används på lite olika sätt i de källor som jag hänvisar till i uppsatsen. I vissa fall syftar begreppet enbart på personer födda i specifika länder, i andra fall på personer födda utomlands, i ytterligare andra fall syftar det på personer födda utomlands eller som har föräldrar som är det osv.. Eftersom vi alla är bekanta med begreppet och själva gör olika generaliseringar av det i olika situationer är jag övertygad om att läsaren kan urskilja och bedöma även de generaliseringar som görs i denna uppsats. Då jag själv är född och uppvuxen i Sverige och min närmaste släkt är av lika nordiskt ursprung talar jag om immigranter i tredje person. Jag uppmanar återigen läsaren att vara uppmärksam på sådant språkbruk och jag hoppas att läsare med annan bakgrund än min kan ta till sig texten utan att känna sig utesluten.

Där uppsatsen behandlar möten, kontakt och relationer mellan grupper syftar jag i första hand på förhållandet mellan infödda personer som grupp och immigranter som grupp, även om mer generella resonemang som avser vilka sociala grupper som helst ibland används. Vad integration egentligen innebär skulle man kunna ägna en hel uppsats åt, och jag skall därför inte ge mig in på att försöka utreda frågan till fullo här. För den som är intresserad av en mer djupgående redovisning och diskussion om integration som begrepp och politisk fråga rekommenderas *Integration, en samtidspeglning* av Margareta Popoola (2002). När jag använder ordet i denna uppsats är det framför allt ur ett socialt perspektiv, där umgänge mellan kulturer är målet, tillsammans med ökad kunskap och reducering av fördomar.

Övriga avgränsningar som berör specifika avsnitt eller kapitel tas upp i inledningen av dessa.

Disposition

Uppsatsen har fyra huvuddelar.

I den första delen behandlas den migrationshistoriska bakgrunden till den etniska och kulturella mångfald man idag ser i västeuropeiska länder. Här diskuteras även kortfattat migrations- och integrationspolitik i förhållande till immigranternas situation i värdlandet. Vidare ges exempel på hur man förhåller sig till integration och möten i utemiljön inom landskapsarkitekt- och planeringsyrket. Mot denna bakgrund skall vi i den andra delen av uppsatsen fördjupa oss i alternativa sätt att förhålla sig till dessa möten.

I den andra delen redovisas två teorier om kontakt mellan sociala grupper som har haft stort inflytande inom bland annat sociologin och socialpsykologin. Dessa teorier förväntas ge fler dimensioner åt synen på möten mellan människor samt belysa vilken roll olika former av kontakt spelar för integration.

Den tredje delen behandlar hur utemiljön kan fungera som arena för integrerande kontakt mellan immigranter och infödda personer. Exempel ges på platser och element i utemiljön som skulle kunna främja god kontakt, men exempel ges även på sådana platser som upplevs eller används annorlunda av immigranter. Dyliga exempel förväntas öka komplexiteten i bilden av hur immigranter tar utemiljön i anspråk och visa möjligheter till integrerande platser.

Den fjärde och sista delen är en avslutande diskussion.

1. Immigration och integration

1.1 Förändrad population

1.1.1 Migrationshistorisk bakgrund

Andra Världskriget innebar starten för en ny migrationsvåg till och inom Europa, till en början som direkt resultat av nazisternas maktövertagande och det påföljande kriget. Tiden från Andra Världskrigets slut fram till början av 1970-talet innebar sedan en period av hög industriell produktion och efterfrågan på arbetskraft för flera västeuropeiska länder, däribland Sverige. Dessa länder välkomnade (och rekryterade) under denna period ett stort antal utländska arbetare från framför allt södra och östra Europa eller forna kolonier. (Favell, 2001; Castles & Miller, 2003, kap.4; Esser, 2004, s.1126)

Arbetarnas status i värdländerna var ofta som gästarbetare utan permanent uppehållstillstånd. I andra fall hade de uppehållstillstånd men inte tillåtelse att ta med familjemedlemmar. Regler skiljde sig mellan länderna men i samtliga fall baserades de på den dåvarande ekonomiska efterfrågan och åtgärder vidtogs generellt inte i syfte att införliva immigranterna i samhället på lång sikt. Efterhand kunde dock fler och fler bosätta sig permanent med sina familjer i värdländerna, och när oljekrisen 1973 satte stopp för ytterligare massiv arbetskraftinvandring hade många europeiska länder fått en helt förändrad population. (Castles & Miller, 2003, kap.4)

Tiden därefter har istället präglats av en annan typ av invandring: krig, fattigdom och politisk oro och förföljelse är orsaker som har drivit stora mängder människor på flykt från många delar av världen (Castles & Miller, 2003, s.79). Denna förändring, mindre attraktiv i värdländernas ögon, har legat till grund för mer reglerad invandringspolitik (Castles & Miller, 2003, s.92).

1.1.2 Integration som samhällsfråga

Fokus flyttades därmed från *invandringen* till *invandrarna*, och man började se till deras situation i samhället. I Sverige, t.ex., lagstodgades 1976 främjandet av etniska, språkliga och religiösa minoriteters kulturella och religiösa utövande (Popoola, 2002, s.29).

Tittar vi återigen på Sverige som exempel så ersattes 1998 den officiella *invandrarpolitiken*, som syftade till att underlätta invandrarens integration i det svenska samhället, med en ny *integrationspolitik*, med ett mångkulturellt samhälle som mål, där alla skall ha lika rättigheter och möjligheter oavsett etnisk eller kulturell bakgrund (Nationalencyklopedin, 2010a; 2010b).

Margareta Popoola menar att den officiella integrationspolitiken utgår från integration som en tvåvägsprocess, där både minoritet och majoritet förväntas anpassa sig till varandra. Minoriteter skall alltså delta på samma villkor i samhället som majoritetsbefolkningen. Popoola varnar dock för att villkoren kan skilja sig åt mellan befolkningsgrupperna. (Popoola, 2002, s.31-32) Den tyske sociologen Hartmut Esser ger en insiktsfull beskrivning av dessa villkor:

Varje samhälle innehar en institutionell och kulturell kärna, vissa mål – exempelvis ekonomisk framgång. För att upptagas i samhället förväntas dess medlemmar sträva mot olika delmål – vänner, arbete, ekonomiskt oberoende etc.. För att nå dessa delmål utnyttjar medlemmarna olika verktyg – sociala kapital – exempelvis språk eller sociala kontakter. Detta gäller även för immigranter, men eftersom nämnda kapital är specifika för varje samhälle och integrerade i dess funktioner är immigranternas kapital ofta mindre effektivt. Medan värdsamhällets sociala kapital är generellt och allmänt gångbart är värdet av immigranternas kapital ofta beroende av specifika förhållanden, t.ex. närvaron av en etnisk minoritet. Skillnaderna kan bero på brist på efterfrågad kunskap eller förmåga, exempelvis språk, men också på diskriminering. Detta ogynnsamma förhållande kan i många fall få nya medlemmar i ett samhälle att, istället för att försöka förvärva värdsamhällets kapital, utnyttja sitt befintliga specifika kapital där det har större värde. Detta kan resultera i investering i etniska affärsverksamheter, främjande av sociala kontakter inom en minoritet eller till och med i försök att förändra värdsamhället mot att värdera minoritetskapitalet högre. (Esser, 2004, s.1135)

Framväxten av etniska enklaver och boendesegregering, i synnerhet i städerna, lyfts ibland fram som ett frivilligt val, även av minoritetsmedlemmarna själva. I ljuset av ovanstående resonemang framstår dock det fria valet som baserat på högst ogynnsamma förutsättningar. Vad Esser sätter fingret på är att immigranter, för att kunna delta i samhället på samma villkor som infödda personer, indirekt tvingas till assimilerande åtgärder eller anpassningar. Om anpassningarna upplevs som alltför krävande att genomföra utnyttjas de befintliga resurserna i ett annat sammanhang, där de väger tyngre.

Vi kan därför fråga oss: Är det rimligt att hävda alla gruppers lika rätt och förutsättningar på t.ex. arbetsmarknaden och samtidigt ställa krav som vissa grupper per definition har svårare än andra att nå upp till? Ett talande exempel på denna motsättning är att vi lagstiftar mot etnisk diskriminering vid anställning, samtidigt som arbetsgivarna ofta ställer krav på goda kunskaper i svenska språket (Fransson & Norberg, 2007, s.63-68).

1.2 Vad innebär integration inom landskapsarkitektur- och planeringsyrket?

Inom landskapsarkitektur- och planeringsyrket får arbetet kring integration ofta ett mer konkret uttryck. Åtgärder som jag spontant förknippar med denna verksamhet är framför allt inriktade mot olika aspekter av boende och boendesegregation. Här vill jag däremot undvika denna, visserligen mycket viktiga, del av yrket då en sådan diskussion inte ryms inom ämnet för uppsatsen. Jag vill istället ägna detta avsnitt åt på vilket sätt integration anses främjas av möten mellan människor med olika kulturell bakgrund. Vi skall titta på tre exempel som visar vilken innebörd man inom yrket lägger i ord som *möte*, *mötesplats* och *integration*. Dessa exempel får utgöra bakgrund till nästa kapitel, där vi skall studera två teorier som ger en mer komplex bild av hur integration uppnås.

Inför ett examensarbete (Björklund, 2004) intervjuades nyckelpersoner inom planering och stadsbyggnad i Malmö om hur man planerade för integration. Den allmänna uppfattningen bland deltagarna var att konkreta integrationsaspekter inte togs med vid den fysiska planeringen, utan att integration var något man alltid "hade med i bakhuvudet". Vidare låg fokus för de flesta deltagarna på bättre bostadsfördelning och god boendemiljö. Mötesplatser ansågs också som viktiga, men speciell hänsyn till integration vid utformningen av dem verkade inte förekomma, ej heller till vilken typ av möten dessa platser skulle kunna rymma.

Generellt tycktes en allmänt tillgänglig plats med hög standard vara tillräcklig för att alla skall använda den och mötas.

Om vi stannar kvar en stund vid Malmö som exempel finner vi att Malmö Stad har givit ut en skrift, *Möten i staden: Om vikten av att se den andre i vardagen* (Malmö Stad, 2007), som belyser vikten av vardagliga möten i staden. Grundtesen i publikationen är att ju oftare vi ser personer ur andra sociala grupper, desto större förståelse får vi för varandra. Man menar att "[m]änniskor möts när deras vägar korsas eller när de besöker samma plats." (Malmö Stad, 2007, s.2), vilket tydligt visar att det är den rumsliga distributionen av människor och deras registrerande av varandra som betonas. Interaktion eller kommunikation finns inte med i denna definition av möte, ej heller i ett senare parti där man skriver att

"[m]ötet är en upplevelse med närhet till de som är olika oss själva – den andre. I mötet med den andre kan man iakttä och lära känna samhällets alla sidor. Mötet där man får tillfälle att se varandra förutsätter ömsesidig närhet mellan grupper och människor i en miljö där ingen dominerar." (Malmö Stad, 2007, s.6)

Mot bakgrund i dessa definitioner av möte ger man sedan exempel på varför man behöver skapa mötesplatser i staden: "Ett sätt för människor att minska rädsla och fördomar mot varandra är att mötas och se den andre i det vardagliga livet." (Malmö Stad, 2007, s.8) Enligt Malmö Stad innebär integration i utemiljön med andra ord att skapa rumslig närhet mellan olika människor. Ja, här verkar god integration i praktiken betyda: så hög mångfald på en given yta som möjligt.

Inom den privata sektorn finner vi ett exempel på arkitektkontoret Whites hemsida, där man i någon form av debattartikelserie bland annat diskuterar upprustning av miljonprogrammet. Här skriver man att "[i]ntegration är inget abstrakt begrepp." och fortsätter "Integration handlar om att till vardags interagera med många olika sorters människor, och en viktig förutsättning för det är – helt konkret – att våra vägar möts." (Whites hemsida, 2008) I detta uttalande finner vi ett synsätt, liknande det hos Malmö Stad. Här lyfter man visserligen fram interaktion som en central aspekt, men citatet är tagit ur ett stycke som diskuterar barriärer, trafikseparering och "naturliga rörelser", vilket får mig att ifrågasätta vilken typ av interaktion man egentligen förväntar sig uppstå vid dessa oplanerade möten. Jag får uppfattningen att White ser utemiljön som ett kraftfullt verktyg och nästan som den uppenbara arenan för integration. Det är dock förvirrande att man i ett tidigare stycke, apropå boendesegregationen, skriver att "...mer angeläget är då att öka integrationen på arbetsplatser och exempelvis i föreningslivet, alltså frågor som ligger bortom arkitektens räckvidd." (Whites hemsida, 2008). Här verkar man vilja avsäga sig ansvaret för integrationsarbetet, och frånga definitionen av integration i tidigare nämnda citat. Jag kan emellertid ha visst overseende med en sådan motsägelse, då en och samma aktör självklart inte kan arbeta med samtliga aspekter av integration. Sammanfattningsvis kan vi dock säga att även White tycks ha ett "vardagligt" perspektiv på möten i utemiljön.

De tre exemplen ovan visar en ganska entydig bild av hur möten och integration behandlas i utformandet av utemiljön. Om de representerar synen på dessa begrepp inom branschen så kan vi konstatera att man ser utemiljön som viktig arena för vardagliga möten mellan olika människor. Dessa vardagliga möten kännetecknas av att människor ser varandra när deras vägar korsas, vilket i sin tur anses främja integration. Mot denna bakgrund skall vi i nästa del av uppsatsen ta ett steg åt sidan och titta på hur innebörden av möten och kontakt mellan människor och grupper har beskrivits inom andra forskningsfält.

2. Meningsfulla möten

I slutet av förra kapitlet såg vi exempel på hur flyktiga möten i vardagen anses främja integration.

I detta kapitel skall vi se några resonemang som ger en mer nyanserad bild av kontakten mellan människor och sociala grupper. Min förhoppning är att läsaren skall reflektera över innebörden av de vanligt förekommande begrepp som tidigare nämnts, samt över bruket av dem inom yrkessammanhang. Jag hoppas även att en sådan reflektion skall bidra till att tveksamma antaganden om vissa mötens integrerande effekt inte skall styra den offentliga miljöns utformning.

Jag har tittat närmare på två numera klassiska teorier som behandlar kontakt på tämligen olika sätt: *kontakthypotesen* och *konfliktteorin*. Vi skall även se hur ett par forskare förhåller sig till dessa teorier idag.

Den ena teorin, i engelskspråkig litteratur kallad *the contact hypothesis* (t.ex. Wessel, 2009, s.7), behandlar förutsättningar för fruktbar kontakt mellan sociala grupper och formulerades 1954 av den amerikanske psykologen Gordon Willard Allport. I min uppsats väljer jag att kalla denna teori *kontakthypotesen*.

Den andra teorin arbetades fram ungefär samtidigt i olika varianter och behandlar de positiva aspekterna av social konflikt. Vi ska titta närmare på sociologen Lewis Cosers formulering ur boken *The Functions of Social Conflict* (Coser, 1956), och jag har valt att kalla denna teori *konfliktteorin*.

Huruvida dessa teorier har utnyttjats av dem som utformar våra städer är svårt att säga, men gemensamt för båda är att de tillför nya dimensioner till den allmänna uppfattningen att så länge vi möts så är vi integrerade.

2.1 Kontakthypotesen

Gordon Allports *The Nature of Prejudice* har ända sedan den utgavs 1954 lästs och citerats i omfattande skala inom studiet av fördomsbildning. Det stora inflytande Allport har haft beror säkerligen på hans djupgående insikter om fördomars natur, men även på den bredd av infallsvinklar, från orsaker i större sociala strukturer till individuella orsaker, som han tog hänsyn till. Han har därför även blivit tolkad och utnyttjad på olika sätt av olika personer. (Dovidio, Glick & Rudman, 2005, s.1)

Allport var uppenbarligen inte rädd för att använda de fördomar som finns om en mängd olika grupper; yrkesmässiga, etniska, ekonomiska etc.; och utnyttjade flitigt dessa exempel för att betona hur människor tänker och agerar i olika situationer (se t.ex. Allport, 1954, s.24, 70, 97).

Han framhöll att kategorisering av människor i grupper var naturligt och nödvändigt för människans dagliga liv, samtidigt som kategoriseringar inte alltid är rationella. Rationella kategoriseringar görs baserade på erfarenhet av ett fenomenets utbredning, medan de irrationella tyvärr görs lika lätt, utan erfarenhet. (Allport, 1954, s.20-22) Fördomsfulla personer anger oftast skillnader som motiv för att fördöma en annan kategori människor, utan att reflektera över att dessa skillnader i många fall skulle accepteras om de förekom inom den egna gruppen. Samtidigt kan vissa egenskaper hos en grupp faktiskt vara klandervärda och relevanta att kritisera. (Allport, 1954, s.87)

För att ta reda på om antipatin är välmotiverad måste man ställa sig två frågor: Är förekomsten av den påstådda egenskapen bevisad hos gruppen (eller är den åtminstone högst sannolik)? Om så är fallet, borde egenskapen då väcka aversion eller fientlighet snarare än t.ex. likgiltighet, medkänsla, eller intresse? Kan dessa frågor inte besvaras rationellt och tillfredsställande ligger fördomar med största säkerhet till grund för fördomandet. (Allport, 1954, s.87-88)

Rasmotsättningar i USA är det genomgående, men långt ifrån enda, temat i Allports bok, som baseras på en mängd undersökningar från civila, militära och polisiära sammanhang. Allport menade att människor söker sig till sin egen grupp, till likasinnade, helt enkelt för att det är enklast så, för att det kräver minst ansträngning och anpassning (Allport, 1954, s.17-19). Både felaktiga generaliseringar och fientlighet är naturliga och vanligt förekommande egenskaper hos människan, och därför faller vi så lätt offer för fördomsbildning (Allport, 1954, s.17). Allport diskuterade även hur detta skulle kunna förebyggas, och studerade bland annat varför kontakt mellan etniska grupper i vissa fall ledde till minskade fördomar om den andra gruppen, och i andra fall till ökade (Allport, 1954, s.280). Han lyfter fram ett antal förutsättningar som nödvändiga för positiv utgång av kontakt mellan grupper. Ett parti i *The Nature of Prejudice* som sammanfattar dessa förutsättningar tycks vara särskilt långlivat, och det är detta som i senare litteratur (t.ex. Wessel, 2009, s.7; Dixon & Durrheim, 2004, s.455) har blivit behandlat som *kontakthypotesen*:

”Prejudice (unless deeply rooted in the character structure of the individual) may be reduced by equal status contact between majority and minority groups in the pursuit of common goals. The effect is greatly enhanced if this contact is sanctioned by institutional supports (i.e., by law, custom or local atmosphere), and provided it is of a sort that leads to the perception of common interests and common humanity between members of the two groups.” (Allport, 1954, s.281)

Allport målar här upp en idealsituation för kontakt mellan grupper, under vilken fördomar kan reduceras. (Han erkänner visserligen att inte ens dessa idealförhållanden kan omvända en individ som av personliga skäl fortfarande behöver hålla fast vid sina fördomar, eller som Allport säger, behöver syndabocker (Allport, 1954, s.280).)

Socialpsykologen Thomas Pettigrew har renodlat fyra essentiella förutsättningar ur hypotesen, vilka hädanefter får utgöra det jag i uppsatsen kallar *kontakthypotesen*, och han förklarar dem på följande sätt (Pettigrew, 1998, s.66-67):

Samma status – Inom en given situation måste grupperna inneha samma status. Status kan definieras på olika sätt, men viktigt är att den upplevs av båda grupper.

Gemensamma mål – Genom att sträva mot ett gemensamt mål kan fördomar minskas. Lagidrott är ett exempel på en situation där medlemmar ur olika grupper kan arbeta tillsammans mot ett tydligt mål.

Samarbete inom gruppen – Att uppnå de gemensamma målen måste ske genom samarbete och utan inbördes konkurrens.

Stöd från myndigheter, lagar eller seder – Om kontakten mellan grupper är, på ett eller annat sätt, accepterad eller påbjuden kan den ske lättare och med mer positiva resultat.

Pettigrew är inte ensam om att ha studerat kontakthypotesen djupare, men han menar att medan andra författare visserligen har försökt utöka listan med förutsättningar så har dessa varit underlättande förutsättningar, snarare än nödvändiga. Hypotesens giltighet riskerar på detta vis att urvattnas. (Pettigrew, 1998, s.69-70)

Pettigrew vill, istället för att låsa hypotesen till en given situation, se den som överlappande processer där olika resultat kan uppnås under olika tidpunkter. Genom ett långsiktigt perspektiv på kontakten mellan grupper som tillåter vänskap att uppstå kan upplevda skillnader upplösas. Detta efterföljs av ett ömsesidigt uppmärksammande/uppskattning av skillnaderna. Slutligen kan deltagarna bilda en ny, gemensam grupp tillhörighet, vilket leder till största positiva effekt, d.v.s. maximal reducering av stereotyper, diskriminering och fördomar. (Pettigrew, 1998, s.75-76)

Enligt Pettigrew har tidigare forskning ofta fokuserat på kortvarig kontakt och bekantskap, och funnit att dessa typer av kontakt är betydligt mindre effektivt än långsiktiga förhållanden (Pettigrew, 1998, s.76). Han vill därför omformulera kontakthypotesen och lägga till en femte förutsättning:

Vänskapspotential – Situationen måste erbjuda deltagarna möjlighet att bli vänner (Pettigrew, 1998, s.76).

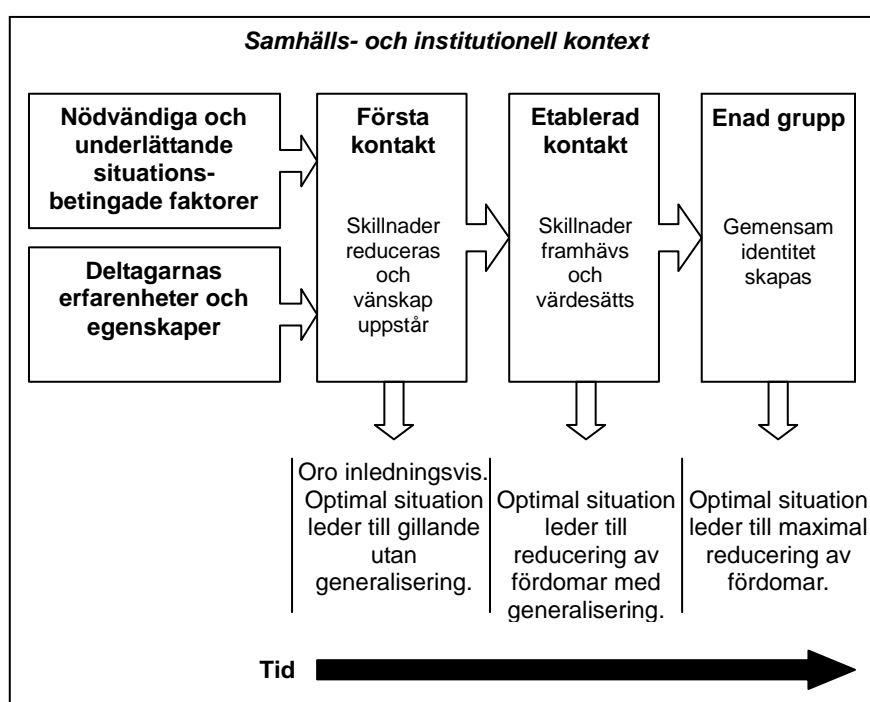
Vad som är viktigt, speciellt när vi talar om integration i samhället i stort, är huruvida effekterna av ovanstående processer fortsätter att verka även utanför den aktuella situationen, alltså huruvida det sker en generalisering. Pettigrew ser vänskapsbildandet som nödvändigt för att detta skall kunna ske och menar att Allports förutsättningar utgör ramen för att vänskap skall kunna uppstå (Pettigrew, 1998, s.76). Tre grader av generalisering kan uppstå (Pettigrew, 1998, s.73-75):

Mellan situationer – Deltagarna uppvisar förändrade attityder mot deltagarna i den andra gruppen även i andra situationer än den ursprungliga.

Mellan individ och grupp – Deltagarna uppvisar förändrade attityder inte bara mot den andra gruppens deltagare i den specifika situationen, utan även mot den andra gruppen som helhet.

Mellan grupper – Deltagarna uppvisar förändrade attityder inte bara mot den andra gruppen som helhet, utan även mot helt andra grupper.

Generalisering av effekter, menar Pettigrew, är beroende av att deltagarna ser varandra som representanter för respektive grupp (Pettigrew, 1998, s.74). Jämför vi med *Figur 1* nedan så är detta mindre viktigt, eller till och med olämpligt, vid den första kontakten, men nödvändigt vid de efterföljande stegen, vilka har möjlighet att leda till generaliseringar (Pettigrew, 1998, s.75).

Figur 1 Omformulerad kontaktteori. (Efter Pettigrew, 1998, s.77, Figure 2)

Som *Figur 1* (vilken är en förenkling av Pettigrews resonemang) visar spelar både deltagarnas personliga egenskaper och situationens betingelser roll för utgången av kontakten. Beroende på kontaktens varaktighet (plus en mängd andra faktorer) kan goda resultat av varierande grad uppnås. Självklart kan utgången även bli negativ, men diagrammet visar optimala situationer.

Även kulturgeografen Terje Wessel (2009, s.14) hävdar att det har betydelse att deltagarna representerar sin grupp, och pekar på skillnaden mellan att placera människor i subtyper jämfört med subgrupper, där subtypen utgör ett undantag från vår bild av stereotypen, medan nyupptäckta egenskaper hos en individ som i sammanhanget tydligt representerar sin grupp kan få oss att se individen som del av en subgrupp:

”People start to acknowledge subgroups of similar individuals within the larger category; for instance, Kurds, Sunnis and Shiites within the Iraqi minority.”
(Wessel, 2009, s.14)

Vi ser alltså ett behov av att erkänna varandras skillnader och grupptillhörigheter för att kunna lära oss mer om varandra och se en mer nyanserad bild av varandras grupper. Detta skall vi återkomma till när vi tittar på *konfliktteorin*.

2.1.1 *Diskussion*

Kontakthypotesen innebär inte hela sanningen om vad gruppkontakt har för effekt, och Allport (1954, s.262-263) påpekar mycket riktigt en mängd situationsspecifika aspekter av kontakt som kan påverka resultatet. Hypotesen innebär däremot en sammanställning av ett antal faktorer som tycks spela avgörande roll för att reducera fördomar om en annan grupp. Det verkar som att ju längre och intensivare kontakten är, desto bättre resultat ger den.

Det är sant att kontakthypotesen är inte utformad specifikt för utemiljön och att den förespråkar idealsituationer som kan vara svåra att uppnå i det offentliga rummet. Därför kan man ifrågasätta dess giltighet i ett sådant sammanhang, men samtidigt pekar den på hur mycket som faktiskt krävs för att kontakt skall generera goda resultat.

Med tanke på uppsatsens tema tycker jag dock att den viktigaste slutsatsen vi kan dra om kontakthypotesen handlar om just kontaktens längd och intensitet. Redan Allport (1954, s.263-264) lyfter frågan huruvida kortare, ytliga kontakter faktiskt reducerar fördomar, då vi är benägna att notera detaljer som bekräftar våra fördomar och att uppvisa en återhållsam attityd mot andra grupper. Där segregation råder är kontakten ytlig, och sådan kontakt förstärker snarare än minskar fördomar (Allport, 1954, s.263). Även Pettigrew ställer sig tveksam till korta former av kontakt och hänvisar bl.a. till en fältstudie som uppvisar minimal positiv effekt av sådan kontakt (Pettigrew, 1998, s.76). Wessel (2009, s.12) i sin tur ställer sig frågande till de positiva effekterna av ytlig kontakt, men menar att en positiv effekt kan vara att ju oftare vi kommer i kontakt med varandra, desto mer uppfattar vi varandra som normala, naturliga. Han sammanfattar dock att rumslig närhet mellan etniska och sociala grupper tenderar att ha liten effekt för interaktion (Wessel, 2009, s.5).

Vardaglig kontakt av det här slaget mellan grupper kan alltså på sin höjd verka för ökad tolerans, men jag ser få tecken på att det i någon större utsträckning skulle reducera fördomar eller föra grupperna närmare varandra, ej heller att det skulle minska diskriminering och fientlighet. Ytlig kontakt verkar helt enkelt ha låg integrerande effekt. En sådan slutsats borde innebära kritik mot de beskrivningar vi såg i slutet av förra kapitlet, som antydde att vardagliga möten på stadens ”stråk” och ”mötesplatser” är nyckeln till, eller själva förutsättningen för, social integration.

2.2 Konfliktteorin

Lewis Coser, som i *The Functions of Social Conflict* (1956) byggde vidare på Georg Simmels teorier, menade att konflikt inom en social struktur, såsom en grupp eller ett samhälle, kan gynna underhållet av relationerna och anpassning till förändringar. Konflikten, menade han, enar gruppen och återställer en rubbad balans. Grundläggande är dock att detta inte gäller för alla konflikter i alla tänkbara situationer.

Positiv effekt tenderar konflikt att ha, vars intresse inte motsäger de värderingar som gruppen formades av. Är deltagarna inte längre överens om dessa grundläggande principer hotar konflikten att förstöra gruppens struktur. Toleransen och flexibiliteten i den sociala strukturen, sade Coser, avgör till stor del om konflikten ryms inom dess ramar eller innebär ett hot. Tolerans och sätt att hantera konflikt varierar mellan formationer, men alla rymmer orsaker och möjligheter till konflikt mellan individer och subgrupper, p.g.a. konkurrens om tillgängliga resurser, prestige eller maktkamp.

Sammanvätsade grupper med starkt personligt deltagande utsätts ofta för tillfällen för konflikt, men dessa undertrycks i regel av rädsla för att skada gruppen, vilket leder till uppdämd ilska. En konflikt, när den till slut bryter ut, riskerar att förstärkas av deltagarnas starka personliga deltagande och av tidigare undertryckta konflikter.

En större bredd av mindre allvarliga konflikter finner man enligt Coser i grupper vars medlemmar bara är delvis eller inte lika personligt involverade. Energin fördelas därför mellan konflikterna istället för att ackumuleras inför en enda. Dessutom tenderar dessa konflikter att behandla de problem som orsakar osämjan.

Coser menade även att kontakten med andra grupper påverkar den interna strukturen. Grupper med återkommande konflikter med utomstående tenderar att kräva starkt personligt deltagande, vilket vi såg tidigare kan leda till förstärkta interna konflikter. Det omvända gäller för grupper som inte är frekvent involverade i konflikter med andra.

Löst definierade grupper, som t.ex. samhällen, är flexibla och ger utrymme för ett stort antal tvärgående konflikter, varför de undviker många större konflikter som skulle kunna dela gruppen i två läger. Dessutom kan isolerade eller konkurrerande medlemmar eller subgrupper föras samman genom deras gemensamma konflikt med andra. Uppdelningen av medlemmarnas totala personliga engagemang mellan konflikterna balanserar den sociala strukturen.

En annan positiv effekt av konflikt, hävdade Coser, är att normer inom gruppen revideras, vilket kan möjliggöra gruppens fortlevnad under förändrade förutsättningar. Rigida sociala system kan därför bygga upp stora spänningar över tid om de inte tillåts anpassa dess normer till rådande förhållande.

Graden av tolerans respektive institutionalisering av konflikter varierar mellan sociala system, men inget samhälle tillåter vilket omedelbart uttryck för missnöje och fientlighet som helst. Kanaler för detta finns inbyggt i samhället och dessa *säkerhetsventiler*, som Coser kallade dem, gör det möjligt att stävja eller rikta missnöje mot substitut, snarare än mot orsaken. Samtidigt som sådana funktioner har en neutraliserande effekt förhindrar de justering av samhällsordningen, vilket lämnar individen endast delvis tillfredsställd.

Resultatet innebär att individen inte längre söker lösa problemen som orsakar missnöje, utan söker enbart ett utlopp för spänningen.

Med detta i åtanke gör Coser en skillnad som är nödvändig att betona mellan *realistisk* och *orealistisk konflikt*.

Realistisk konflikt kan sägas vara en där frustrationen riktas mot det som orsakar den och där en möjlig vinst finns för deltagarna. Så länge ett ändamål för konflikten finns kan sättet att nå det ändras om situationen tillåter det.

I en orealistisk konflikt är inte deltagarna kopplade till orsaken eller målet, utan är bara föremål för utloppet av en eller båda deltagarnas frustration. Deltagarna skulle därmed kunna bytas ut mot godtyckligt substitut.

Orealistiska konflikter kan förväntas uppstå oftare ju rigidare ett system är, och Coser menade att behovet av säkerhetsventiler följer denna ökning.

2.2.1 *Diskussion*

Cosers hypotes innebär alltså att det sociala klimatet inom ett samhälle kan styras av hur flexibelt systemet är. Jag vill påstå att den offentliga utemiljön är en del av detta system och därmed har potential att påverka de sociala processerna.

Richard Sennett, som tagit till sig Cosers idéer, hävdar att mångfald i sig inte har något värde om de olika enheterna inte kommunicerar (Sennett, 1999, s.130). Sennett menar att verbal konflikt behövs i staden, därför att om vi inte konfronterar varandra innebär det att vi inte erkänner varandra. Han jämför med New York som har en mycket stor mångfald, men där staden är indelad i enklaver av grupper som inte interagerar. (Sennett, 1999, s.125-132) Eftersom det är skillnaderna mellan dem som gör att de inte interagerar skulle en konfrontation säkerligen vara aggressiv, men Sennett hävdar att detta innebär skapandet av en relation, snarare än avslutandet av den (Sennett, 1999, s.131). Värt att notera är att Coser inte ser ett automatiskt samband mellan aggressivitet och konflikt (Coser, 1956). Sennett hävdar dessutom att hans egen forskning tyder på att konflikter inte behöver spåra ur mot okontrollerad aggressivitet (Sennett, 1999, s.132).

När vi studerade *Kontakthypotesen* tidigare nämnde jag behovet av att erkänna varandras skillnader och grupptillhörigheter för att kunna lära oss om varandra. Sennett ser uppenbarligen den verbala konflikten som en ingång till, ja till och med förutsättning för en sådan process. Frågan är hur denna ingång passar in i Pettigrews diagram? Om reducering av skillnader var viktigt vid den första kontakten, kan den första kontakten då utgöras av en konflikt som orsakas av dessa skillnader?

Det behöver knappast påpekas att konflikt är ett ord som ger negativa associationer och ett fenomen som vi ständigt försöker undvika. Popoola förklarar vår allmänna syn på följande aspekt av integration:

”Blandningen [av befolkningsgrupper] förväntas också att öka förståelse och undanröja, eller åtminstone minska, eventuella konflikter mellan befolkningsgrupper. [---] Det finns dock en ofta förbisedd risk med människors möte på det individuella planet. Det är att mötet, som i sig är grunden för ett samspel mellan människor, också skulle kunna leda till att medvetandegöra människor om de skilda värderingar som är grunden för deras livsbetingelser. I sin tur skulle detta kunna vara en drivkraft för de konflikter som blandningen förväntas motverka.” (Popoola, 2002, s.14)

Samtidigt som detta synsätt instämmer med Coser och Sennett i att det är mötet som ger oss ökad förståelse för varandra och gör oss medvetna om skillnader, ser man inte att konflikt har någon funktion i detta samspel. Istället ses konflikt som ett olyckligt resultat av att vi är olika. Målet att leva helt uppblandat sida vid sida utan att någon gör avkall på sin egna kulturella livsstil, samtidigt som konflikt inte tillåts i någon form, förefaller vara en omöjlig ekvation. Vi återkommer till detta problem i slutdiskussionen.

3. Utemiljön som arena för integration

I föregående kapitel studerade vi två teorier som båda problematiserar det gängse sättet att se på kontakt och möten mellan individer och grupper. Ur dessa teorier kan vi bland annat utläsa att relationer gynnas av interaktion. I detta kapitel skall vi därför undersöka om det finns platser och funktioner i utemiljön som verkar främja de typer av kontakt som för oss närmare varandra. Vi skall dock börja med några exempel som tyder på att immigranter i vissa fall tar utemiljön i anspråk på ett annorlunda sätt jämfört med infödda personer. Med dessa exempel vill jag visa att särskild hänsyn kan behöva tas till immigrerade brukare vid utformningen av platser som skall locka eller användas av fler än bara "genomsnittsmedborgaren".

3.1 Immigranternas upplevelse och användning av utemiljön

3.1.1 Kultur och livssituation påverkar

Att flytta till ett nytt land skulle innebära en stor förändring för vem som helst. För en person som nyligen anlant finns en hel värld av saker att lära sig och förstå. Många företeelser i den västerländska utemiljön som vi tar för givet kan för personer från andra länder vara helt nya.

I en kvalitativ studie från Sheffield (Rishbeth & Finney, 2006) undersökte man hur ett antal flyktingar och asylsökande förhöll sig till stadens grönområden. För vissa av deltagarna, i det här fallet särskilt de afghanska, var konceptet park tidigare helt okänt, och hos de flesta saknades förståelse för den stora variation av parker och grönområden som återfinns i Storbritannien (Rishbeth & Finney, 2006, s.285). Andra element i stadsbilden som var nya för deltagarna var fontäner, blomsterarrangemang och lekutrustning (Rishbeth & Finney, 2006, s.286).

Det är inte konstigt att obekanta företeelser i staden skapar osäkerhet över bruket av dem. T.ex., även om deltagarna i studien förstod syftet med lekutrustningen, vågade de inte själva prova på att använda redskapen förrän man försäkrat dem om att det var tillåtet (Rishbeth & Finney, 2006, s.286). Många av de miljöer som vi är vana vid kan uppenbarligen vara svåra att ta till sig för någon som inte är bekant med sätten dessa platser används på och de oskrivna regler (och friheter) som gäller. Rishbeth och Finney noterar att på ordnade och väl underhållna platser, som t.ex. de mer traditionella parkerna, fann deltagarna det lättare att läsa av passande beteende (Rishbeth & Finney, 2006, s.290). Gångvägar och sittplatser var exempel på element som förtydligade förväntat användande.

Mötet med obekanta fenomen i utemiljön är en aspekt som kanske främst berör nyanlända immigranter (deltagarna i nämnda studie hade dock befunnit sig i Storbritannien så länge som sex månader och upp till två och ett halvt år när den genomfördes).

För immigranter som levt längre tid i ett nytt land, eller för deras barn, kan vi tänka oss att kulturella faktorer istället spelar en större roll. Flera studier tyder på att immigranter generellt har ett annorlunda förhållande till rurala landskapstyper jämfört med personer födda i deras västeuropeiska värdländer (Buijs, Elands & Langers, 2009; Jay & Schraml, 2009; Rishbeth & Finney, 2006). Enligt Buijs et al. (2009, s.119) uppvisar marockanska och turkiska immigranter i Nederländerna lägre preferens för obrukade, mer naturliga landskapstyper än

infödda holländare. En bidragande orsak kan enligt författarna vara skillnaden i landskapsromantisering mellan den islamska och kristna kulturen, då t.ex. det engelska landskapsmåleriet saknar motstycke inom islam (Buijs et al., s.115). Andra författare, som har tittat på användandet av stadsnära skog i Tyskland, ser att turkiska immigranter sällan besöker skogen, och att när det väl sker har besöken en social prägel – större grupper eller familjer samlas för att utföra någon social aktivitet (Jay & Schraml, 2009, s.288).

Immigranter möter en ny kultur i värdlandet som de blir tvungna att förhålla sig till. Flytten innebär också att de lämnar en välbekant kontext bakom sig. Utemiljön skulle kunna bidra till att ge kopplande referenser mellan de båda länderna och kulturerna. Rishbeths och Finneys studie (2006) tyder på att naturlika miljöer inte behöver vara mycket lika dem man själv vuxit upp med för att kunna återskapa känslor och väcka minnen från barndomen. I det avseendet, menar författarna, är många landskap "multikulturella" och kan hjälpa människor att känna sig mer hemma i ett nytt land. Denna form av nostalgi innebär inte bara ett tillbakablickande, utan kan även medverka till att formulera en ny identitet som medborgare med utländsk bakgrund. (Rishbeth & Finney, 2006, s.288)

På samma sätt som främmande element kan skapa osäkerhet, kan välbekanta företeelser ha motsatt effekt. Växter, särskilt exotiska växter i botaniska samlingar, kan framkalla stolthet hos flyktingar och asylsökande, då de kan känna igen arter från sitt hemland och för en gångs skull inta rollen som experter, vilket är ovanligt i den situation de befinner sig i (Rishbeth & Finney, 2006, s.289).

3.1.2 Exkluderande platser

Under denna rubrik lägger jag till viss del litteraturen åt sidan och för istället en diskussion om de olika sätt som immigranter utesluts, direkt och indirekt, från delar av den offentliga utemiljön. Fenomen som segregation och klass, vilka jag har valt att inte gå in djupare på i denna uppsats, spelar här en avgörande roll i flera exempel och undgår därför inte viss diskussion.

Gränsdragningar för att separera olika sociala grupper i form av fysiska eller lagstadgade barriärer är på samma gång på väg ut ur och på väg in i det moderna samhället. Ett tydligt exempel som vi har lämnat bakom oss är givetvis *apartheids*systemet i Sydafrika, samtidigt som vi kan se en ökning av *gated communities*, vilka gör åtskillnad i fråga om klass snarare än hudfärg. Skillnaden mellan dessa två faktorer är tyvärr fortfarande mest en fråga om ordval. Så länge de system fortsätter att råda som bevarar etnicitet/invandring nära sammankopplat med klass, är det uppenbart vilka grupper som inte är välkomna. Vi behöver inte gå till så extrema exempel för att illustrera detta, utan det räcker att titta på boendesegregationen i vilken västeuropeisk storstad som helst. I takt med att ras och etnicitet blir mindre rumsrena argument för diskriminering så träder klass och ekonomi in i deras ställe tillsammans med kulturella faktorer som språk, vilket vi såg exempel på i ett tidigare kapitel. Det effektiva med att använda ekonomi (d.v.s. klass) som verktyg för diskriminering är att det *på papperet* är oberoende av ras, kön, ålder etc.. Samhälleliga konstruktioner, t.ex. bostäder – tillgängliga för vissa personer i relation till deras ekonomiska situation – blir alltså en mer accepterad, mer rumsren, form av uteslutning. Det är emellertid samma grupper (inklusive ungdomar, arbetslösa, missbrukare, hemlösa osv.) som påverkas.

Segregation och diskriminering är knappast okända fenomen för läsaren, men låt oss se på vilka effekter det kan få i det offentliga rummet.

Tittar vi på villaområdet, som väl kan sägas vara den vita medelklassens högborg, saknar strukturen som princip både offentliga funktioner och offentliga rum, annat än tomma gator och eventuella lekplatser. På detta sätt bildas en bubbla, dit utomstående saknar anledning att ta sig. Trots att alla invånare har fritt tillträde till de flesta delar av staden kan tydlig uppdelning av sociala grupper och visuella barriärer mycket väl tänkas uppfattas som en markering av "revir". Den välkända stadsdelen Rosengård i Malmö, med en hög andel utlandsfödda invånare, ligger t.ex. bakom en järnvägsvall, i förhållande till stadens centrala delar. Oavsett om en sådan placering är avsiktlig eller inte kan man knappast undgå att uppfatta den som markering för var staden i någon mening slutar. Kulturgeografen David Sibley skriver angående miljöer som är homogena och tydligt avgränsade att

"[t]hus we can speak of strongly classified space, where there is internal homogeneity and clear, strong boundaries separate that space from others. [...] [T]he strongly classified environment is one where abjection is most likely to be experienced." (Sibley, 1995, s. 80) och fortsätter: "Weak classification and framing [...] would be associated with social mixing, a tolerance of difference and little interest in boundary maintenance." (Sibley, 1995, s. 81)

Sibley menar här att i en miljö som är tydligt indelad – tydligt klassificerad – tolereras inte avvikelser eller gränsöverträdelser. För den som befinner sig i "fel" zon kan detta framkalla upplevelser av utpekning och förnedring. Otydliga indelningar, å andra sidan, gynnar tolerans och minskar bevakandet av gränser. Applicerar vi resonemanget på stadsbyggnadshistorien, där varje stilepok har fått sina tydligt avsatta "territorier" i staden, framstår våra städer som högst ogästvänliga. Jane Jacobs drar liknande slutsatser i hennes klassiska bok *The Death and Life of Great American Cities* (1961):

"[A] population of five to ten thousand residents in a big city has no such innate degree of natural cross-connexions within itself [...] Nor can city neighbourhood planning [...] change this fact. [...] [T]he price of trying [...] is conversion of a city into a parcel of mutually suspicious and hostile Turfs." (Jacobs, 1961, s.125)

Här talar Jacobs om hur försök att planera tydliga grannskapsenheter i en storstad oundvikligen leder till revirbildning och misstänksamhet.

Avstånd kan också innebära exkludering. I en studie från Zürich (Seeland et al., 2009) undersökte man hur skolungdomar med utländsk bakgrund utnyttjar stadens grönområden. Man fann att dessa ungdomar besöker skogen mindre ofta än sina helschweiziska jämnåriga. Vi har i tidigare nämnda studier sett att det kan finnas kulturella orsaker till det, men författarna kommenterar att i Zürich, liksom i många västeuropeiska städer, ligger stadsnära skogar ofta i anslutning till välbärgade stadsdelar och är därmed mer lättillgängliga för invånare med hög inkomst. (Seeland et al., 2009, s.13) Vi ser här ytterligare ett exempel på hur klass och etnisk tillhörighet hänger ihop och kan påverka hur man rör sig. Avståndens betydelse kan i flera fall bero på transportmöjligheter. Tillgång till bil (vilket även kan kräva parkeringsplats nära hemmet) öppnar möjligheter som inte alla kan ta del av.

Jag tror även att människor kan undvika platser som de inte "förstår". Språk är kanske den mest uppenbara kommunikationsbarriären i ett samhälle med många nationaliteter, men man kan också tänka sig att konstverk, formspråk eller objekt kopplade till en specifik kultur kan ha samma effekt.

3.2 Viktigt att träffa nya vänner

Vi har i tidigare kapitel diskuterat den integrerande potentialen i att knyta vänskapsband. Längre kan man knappast gå för att se varandra som jämlikar. Vi kan visserligen inte tvinga någon till vänskap, men det kanske kan finnas sätt att inducera intensivare kontakt mellan människor genom utemiljöns utformning och användning. Det skall vi diskutera i detta avsnitt.

Seeland et al. (2009, s.13) visar att den publika utemiljön, t.ex. parker, lekplatser och stranden är de vanligaste platserna för skolungdomar att träffa nya vänner (utanför skolan). Detta verkade gälla för både de ungdomar som var födda i Schweiz och de som var födda utomlands (eller hade utlandsfödda föräldrar). Utemiljöns potential noterades vara mindre för de äldre ungdomarna, vilket genererar funderingar om hur viktig den är för vuxna i detta avseende. Resultatet visar dock att det, åtminstone för den yngre befolkningen, finns stor potential i dessa platser.

Vad kan då göras för att främja interkulturellt umgänge i utemiljön? Vi har i denna uppsats sett starka tecken på att upprepat alternativt långvarigt umgänge skapar förutsättningar för att bli vänner. Gemensamma aktiviteter kan underlätta ytterligare. Rishbeth & Finney (2006) pekar på sport och informella idrottsaktiviteter som möjliga ingångar till integrerande umgänge. En av de afghanska deltagarna i deras studie spelade regelbundet fotboll med både engelska och utländska personer. Han hade på detta sätt skaffat ett flertal engelska vänner, trots sina begränsade språkkunskaper. Deltagarna framhöll just att socialisera och träffa nya vänner som det främsta skälet till att återvända till flera av platserna som författarna visade dem. Intresset för att besöka grönområden utanför sociala sammanhang verkade däremot vara lågt bland deltagarna, liksom förståelsen för rekreation i stil med att "sträcka på benen". (Rishbeth & Finney, 2006, s. 289-292)

Om spontanidrott skall främjas i utemiljön tror jag att förutsättningar bör skapas för universella aktiviteter. Det vill säga, sporter eller aktiviteter som är lätta att förstå och som inte kräver någon särskild förkunskap eller talang. Utan bör dessutom inte vara avsedd specifikt för denna aktivitet, då jag tror att det skulle kunna höja allvaret och avskräcka nybörjare. Fotboll är kanske den mest typiska aktiviteten, i alla fall i europeiska sammanhang, men andra tänkbara "grenar" kan vara brännboll, frisbee, volleyboll (kräver i och för sig fast utrustning), pulkaåkning, etc.. Man skulle kunna tänka sig att kommunen lånar ut redskap för sådana aktiviteter på lämpliga platser där det vistas mycket folk.

Man kan även tänka sig att främja specialintressen som inte utövas av majoriteten, men som kan vara en attraktion och samtalsämne även för åskådare. Spontan tänker jag på saker i luften som syns på långt håll, t.ex. drakflygning, modellflygning, luftballong. Mer marknära alternativ är kampsport utomhus, t.ex. *capoeira*; radiostyrda bilar, skateboard eller dans.

Ett samarbete mellan kommun och föreningar eller klubbar skulle kunna vara mycket fruktbart, där föreningarna bjuds in att hålla aktiviteter på offentliga platser och försöka få människor (självklart från alla kulturer) att aktivt delta. På detta sätt har man en "medlande part" i form av instruktörerna, som gör att den första kontakten mellan främlingar blir lättare.

Jag tror, liksom de yrkesverksamma som vi såg exempel på i första kapitlet, att stadens "mötesplatser" mycket riktigt har stor integrerande potential – men *inte* utan interaktion. Jag tror dessutom att spontan interaktion inte sker av sig självt, åtminstone inte efter att man kommit upp i tonåren. Därför anser jag att vi *måste* utnyttja någon form av medlande part,

som vi nyss såg exempel på, som erbjuder frivillig halvorganiserad aktivitet tillsammans med andra. Jag tror att människor *vill* interagera i betydligt större utsträckning än de gör, men att oskrivna sociala regler sätter stopp för det.

Jag vill poängtera vikten av att dylika aktiviteter är *frivilliga* men även att de är tillgängliga för *spontant* deltagande. Vi kan därför behöva uppfinna nya sätt att utnyttja företeelser som i dagsläget bara utnyttjas av dem som är medlemmar av en viss gemenskap, eller som aktivt söker sig till dessa företeelser. Ett exempel på sådana företeelser är gemensamma trädgårdar och kolonilotter. De erbjuder interaktion och samarbete, men är inte tillgängliga för spontant deltagande. Nyare former av trädgårdsodling, som *guerilla gardening* eller (det på SLU välbekanta projektet) *The Allotment Plot*, skulle kunna aktivera en bredare publik, under förutsättningen att de leds av instruktörer och bedrivs där folk befinner sig på sin fritid.

Halvorganiserade aktiviteter i utemiljön behöver inte begränsas till så fysiskt krävande saker som idrott och odling. Jag kan tänka mig aktiviteter som hunddressyr, språkcafé, spontana brädspelsturneringar, eller varför inte workshops av olika slag, t.ex. om hur en viss offentlig plats borde utformas? Listan kan göras lång.

Slutsatsen är att för att bli vänner måste vi interagera. För att förstå och uppskatta varandras olikheter räcker det inte att vi samsas om stadens allmänna platser. Jag tror att det finns en mängd goda sätt att utforma och använda utemiljön som vi ännu inte har utnyttjat, men för att finna dem måste vi först inse att integration inte sker passivt.

4. Avslutande diskussion

Vi har i denna uppsats studerat bakgrunden till det mångkulturella samhället samt problematiserat immigranternas speciella situation som medlemmar av en ny gemenskap. Därefter har vi sett exempel på hur yrkeskåren förhåller sig till utemiljön som arena för integration. Vi har ingående studerat två teorier som ger en mer komplicerad bild av kontakt mellan människor och grupper än den som verkar finnas inom yrket. Avslutningsvis har vi diskuterat faktorer som påverkar hur immigranter utnyttjar utemiljön och vad som kan göras för att erbjuda människor större interaktion med varandra.

Möten i vardagen

Kontakthypotesen säger oss att speciella förutsättningar krävs för att möten skall resultera i tolerans och minskade fördomar. Särskilt viktiga är dessa förutsättningar för att de positiva effekterna skall gälla även efter själva kontakttillfället, och ännu viktigare är de för att förändrade attityder skall gälla även gentemot helt andra individer och grupper. Låt oss därför titta på hur ett "vardagligt möte" enligt Malmö Stads definition (d.v.s. att vistas på samma plats och notera varandras närvaro) mellan infödda personer och immigranter uppfyller den utvidgade kontakthypotesens fem förutsättningar:

Samma status – Vid ett möte där ingen information utbyts mellan deltagarna kan status endast uppfattas utifrån visuella egenskaper. Eftersom klädsel, hudfärg, kroppsspråk etc. ofta skiljer sig mellan dessa deltagare kan vi utgå ifrån att de i detta fall ser varandra som representanter för respektive kulturella grupp, och därmed uppfattar respektive grupps generella status. Vi har i tidigare kapitel konstaterat att immigranternas generella status i samhället är låg. Sammanfattningsvis kan vi alltså *inte* räkna med att de innehar samma status vid detta möte.

Gemensamma mål – Vi kan inte se några gemensamma mål för deltagarna att sträva mot.

Samarbete inom gruppen – Eftersom ingen interaktion sker kan vi heller inte se något samarbete mellan deltagarna.

Stöd från myndigheter, lagar eller seder – Kontakten är accepterad.

Vänskapspotential – Situationen erbjuder knappast deltagarna att bli vänner, då ingen interaktion sker.

Sammanfattar vi det vardagliga mötet uppfyller det endast en av förutsättningarna och skulle enligt kontakthypotesen därför inte bidra nämnvärt till tolerans och reducering av fördomar. Jag tror visserligen inte att hypotesen är utformad för att betrakta ett så flyktigt möte, om man ens kan kalla det ett möte, men jag tycker att appliceringen visar hur långt en sådan kontaktsituation är från att generera bestående positiva effekter.

Trots det verkar just dessa "möten i vardagen" vara sinnebilden för ett integrerat samhälle. Man tycks arbeta utifrån antagandet att mångfald i sig föder tolerans, vilket vi inte har sett några belegg för i denna uppsats. Istället verkar långvarig och intensiv kontakt mellan grupper, under rätt förutsättningar, vara nyckeln till framgång. Det låter egentligen ganska självklart, men är knappast något som hörs diskuteras. Särskilt effektivt för generaliserade effekter verkar vänskap vara, och jag tror att det är själva målet som vi måste sträva mot. Jag

kan omöjligt kalla vårt samhälle integrerat så länge de som står mig nära bara representerar en viss del av samhället. Om vi inte kan dela vår fritid, våra känslor, våra minnen, våra vänner och våra hem med varandra, kommer vi aldrig att se varandra som jämlikar. Jag tror nämligen inte att problem uppstår på grund av att vi är olika – och olika är vi – utan på grund av att vi inte ser varandra som medlemmar av samma gemenskap.¹

Om landskapsarkitektur och planering kan göra någonting för att främja integration, så tror jag att det är just detta – att skapa förutsättningar för upplevelsen av gemenskap.

Ett sådant arbete tror jag inte ligger i att försöka skapa ”mysigare” kvarter eller andra punktinsatser, utan det kräver snarare en förståelse för det komplexa spel mellan människa och miljö som vi kan se beskrivet av t.ex. Jane Jacobs.

Frågan om den ytliga kontaktens positiva effekter verkar behöva större forskningsunderlag, samtidigt som effekterna av sådan kontakt är mycket svåra att utläsa. Inom landskapsarkitektur och planering verkar det emellertid vara närmast underförstått att just denna typ av kontakt är av central vikt i en välintegrerad stad. Litteraturen tyder dock på att det är längre och intensivare kontakt mellan grupper som ökar tolerans och reducerar stereotyper.

Språkbruk

Jag skulle även vilja förespråka ett annorlunda språkbruk när vi talar om människors aktivitet i utemiljön. Vi har sett att olika människors närvaro på en plats inte behöver innebära att de interagerar. Jag skulle därför vilja föreslå t.ex. *samlingspunkt* som alternativ till *mötesplats*, då det i *samlingspunkt* inte finns underförstått någon aktivitet. *Integration* används om möjligt ännu mer oförsiktigt, och ordet verkar ha fått en geografisk prägel, där det definieras av att personer från olika grupper vistas på samma plats. Jag föreslår ett mer nyanserat språkbruk där man förtydligar vad som åsyftas, t.ex. *umgänge*, *ökad tolerans*, *reducering av fördomar*, *normalisering*, *knyta kontakter* etc.. Om vi undviker generaliseringar när vi talar om dessa frågor och istället preciserar vilken effekt en åtgärd förväntas ge, tror jag att kraven på utformningen höjs och kan generera mer komplexa miljöer.

Konflikt

Jag påpekade i kapitel två den till synes omöjliga ekvationen att leva sida vid sida utan att göra avkall på sin egna kulturella livsstil, samtidigt som man undviker konflikter. Drar vi det resonemanget till sin spets verkar det som att vi måste välja mellan att antingen låta konflikt vara en del av livet i samhället, eller ta ställning till vilka kulturella element som vi är beredda att ge upp till förmån för en mer friktionsfri samvaro. Dessa anpassningar kan inte, om vi väljer det senare alternativet, påtvingas någon av parterna (då detta med all säkerhet förflyttar oss till det första alternativet), utan måste ske i samförstånd. Det är i detta skede som en mycket svår fråga uppstår: Vems kultur skall ges företräde i en given situation?

¹ Ett tydligt exempel på detta är den dagsaktuella debatten om huruvida det heltäckande klädesplagget *niqab* borde tillåtas bäras av lärare i skolan. På nyhetsbloggen Newsmill.se kan man just nu läsa en lång rad av magstarka kommentarer i stil med: ”Ni muslimer med dessa åsikter och krav, ni förstör vårt land och ni har inget här att göra då det finns långt fler andra länder på vår jord där ni är accepterade som ni vill.” (signaturen DogWalker, 2009.10.06) Inställningen bland många svenskar är uppenbarligen *our way or the highway*.

Ekvationen verkar som sagt omöjlig och jag har svårt att se ovanstående fråga lösas utan verbal konflikt.

Att ge utrymme för social konflikt kan säkert låta skrämmande för många, men samtidigt frågar jag mig hur vi annars skall agera där våra skillnader skapar problem. Jag tror dessutom att många av dessa problem skulle visa sig vara överkomliga eller resultat av fördomar om vi bara vågade behandla dem. Jag instämmer med Richard Sennett i att konfrontation innebär skapandet av en relation, inte dess upplösning. Om vi skall kunna avgöra om våra föreställningar om andra grupper stämmer, anser jag att vi måste få chansen att testa dem i praktiken.

Vi kan alla relatera till det faktum att ju mer man studerar ett ämne, desto mer inser man hur mycket man inte vet. Jag vill påstå att det gör oss ödmjuka inför ämnet och inför vår egen kunskap, för att inte tala om att ämnet verkar mer intressant ju mer vi vet om det. På samma sätt tror jag att vi relaterar till varandra. Det är därför lätt att fördöma den som vi vet lite om, för vi tror att det är lite som vi inte vet.

Eftersom många tycks ha svårt för att acceptera kulturella influenser utifrån, kan det vara idé att diskutera vad det är man vill skydda. Sveriges, och många andra länders, relativa välfärd har som vi sett skapats med den outhärliga hjälpen av utländsk arbetskraft. Det gör dessa människor till en del av landets historia, inbyggda i landets identitet. Detsamma gäller för immigranter som flytt sina hemländer på grund av situationerna där. De lever här för att vi inte vill se dem fara illa i hemländerna eller nekas sina kulturella rättigheter där.

Därför framstår det som absurt att – baserat på bilden av en nationalstat, statisk och opåverkad av yttre element – kräva dessa människors anpassning till "det svenska". Jag vill påstå att kulturell mångfald inte är något som förekommer i det svenska samhället, utan att mångfald är en *oskiljaktig del av* den svenska kulturen och en förutsättning för just detta samhälles existens. Integration, enligt mig, är därför inte någon uppgift som skall utföras av en viss part, utan ett bejakande av att ett samhälle definieras av *vilka som är* dess medlemmar – inte av vad medlemmarna *tycker att samhället borde vara*.

Det är i det offentliga rummet som man stöter på andra människor och kulturer, och landskapsarkitekt- och planeraryrket skulle därför kunna må bra av att ta del av och fördjupa sig mer inom de kunskapsfält och den forskning som faktiskt behandlar hur människor lever och samverkar. Inom bl.a. sociologin och socialpsykologin finns mycket att hämta som kan hjälpa oss att undvika missbruk av ovanstående begrepp. Ett större samarbete disciplinerna emellan kan resultera i både ekonomiskt och socialt mer kostnadseffektiva miljöer. Dessutom kan forskning komma till praktisk användning där den gör störst nytta.

5. Referenser

5.1 Elektroniska källor/internet

- Favell, Adrian (2001) Integration policy research in Europe: A review and critique. I: *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices*. Red: Aleinikoff, T. Alexander; Klusmeyer, Doug. Washington DC: Brookings Institute/Carnegie Endowment for International Peace. s.349-399. [online] tillgänglig via <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/favell/CARN-PUB.htm> [2010-03-20]
- Malmö Stad (2007) *Möten i staden – Om vikten av att se den andre i vardagen*. *Dialog-pm 2006:1*. Malmö Stadsbyggnadskontor. [online] tillgänglig via http://www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Oversiktsplaner--strategier/Pagaende-oversiktsplanering/Moten-i-staden-/pagefiles/Moten_i_staden.pdf [2010-03-04]
- Nationalencyklopedin (2010a) Uppslagsord: integrationspolitik. [online] tillgänglig via <http://www.ne.se/integrationspolitik> [2010-03-08]
- Nationalencyklopedin (2010b) Uppslagsord: invandrapolitik. [online] tillgänglig via <http://www.ne.se/invandrapolitik> [2010-03-08]
- Newsmill.se (2009) [online] tillgänglig via <http://www.newsmill.se/artikel/2009/10/06/vi-kvinnor-i-niqab-ar-inte-fortryckta-och-vet-vad-vi-gor> [2010-03-26]
- Whites hemsida (2008) Upprustning av miljonprogrammet är en möjlighet – inte ett problem. I: *Issue #7 Förorten – möjlighet, inte problem!* [online] tillgänglig via <http://www.white.se/issues> [2010-03-20]

5.2 Tryckta källor

- Allport, Gordon W. (1954) *The Nature of Prejudice*. Boston: The Beacon Press.
- Björklund, Hanna (2004) *Att planera för integration. Exempel från Malmö*. Examensarbete. Stockholm: KTH.
- Buijs, Arjen E.; Elands, Birgit H.M.; Langers, Fransje (2009) No wilderness for immigrants: Cultural differences in images of nature and landscape preferences. *Landscape and Urban Planning* 91, s.113-123.
- Castles, Stephen; Miller, Mark J. (2003) *The Age of Migration*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Coser, Lewis A. (1956) *The Functions of Social Conflict*. New York: The Free Press.
- Dovidio, John F.; Glick, Peter Samuel; Rudman, Laurie A. (2005) *On the nature of prejudice: fifty years after Allport*. Oxford: Blackwell.
- Esser, Hartmut (2004) Does the “new” immigration require a “new” theory of intergenerational integration? *International Migration Review* 38 (3), s.1126-1159.
- Fransson, Susanne; Norberg, Per (2007) *Att lagstifta om diskriminering*. Stockholm: SNS Förlag.
- Haddad, Yvonne Y.; Balz, Michael J. (2006) The october riots in France: A failed immigration policy or the Empire strikes back? *International Migration* 44 (2), s.23-34.
- Jacobs, Jane (1961) *The Death and Life of Great American Cities*. London: Pimlico.
- Jay, Marion; Schraml, Ulrich (2009) Understanding the role of urban forests for migrants – uses, perception and integrative potential. *Urban Forestry & Urban Greening* 8, s.283-294.

- Pettigrew, Thomas F. (1998) Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology* 49, s.65-85.
- Popoola, Margareta (2002) *Integration, en samtidspeglning*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Rishbeth, Clare; Finney, Nissa (2006) Novelty and nostalgia in urban greenspace: Refugee perspectives. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 97 (3), s.281-295.
- Seeland, Klaus; Dübendorfer, Sabine; Hansmann, Ralf (2009) Making friends in Zurich's urban forests and parks: The role of public green space for social inclusion of youths from different cultures. *Forest Policy and Economics* 11, s.10-17.
- Sennett, Richard (1999) The challenge of urban diversity. I: *City And Culture – Cultural Processes and Urban Sustainability*. Red: Nyström, Louise, i samarbete med Fudge, Colin. Karlskrona: Boverket. s.128-134.
- Sibley, David (1995) *Geographies of Exclusion – Society and Difference in the West*. London & New York: Routledge.
- Wessel, Terje (2009) Does diversity in urban space enhance intergroup contact and tolerance? *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 91 (1), s.5-17.